

Список використаної літератури

1. Вірна Ж. П. Мотиваційно-смилова регуляція у професіоналізації психолога : монографія / Ж. П. Вірна. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с.
2. Калина Н. Ф. С. Д. Максименко – ведучий методолог української психології / Н. Ф. Калина // Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 35-річчю наук. та пед. діяльності акад. С. Д. Максименка (17–18 груд. 2001 р., м. Київ). – К. : Міленіум, 2002. – Т. 1. – С. 72–74.
3. Карпенко З. С. Герменевтика психологічної практики: ціннісний вимір / З. С. Карпенко // Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 35-річчю наук. та пед. діяльності акад. С. Д. Максименка (17–18 груд. 2001 р., м. Київ). – К. : Міленіум, 2002. – Т. 1. – С. 74–78.
4. Максименко С. Д. Генетическая психология / С. Д. Максименко. – Москва : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2000. – 319 с.
5. Максименко С. Д. Развитие психики в онтогенезі : в 2 т. / С. Д. Максименко. – К. : Форум, 2002. – Т. 1. – 319 с. ; Т. 2. – 335 с.
6. Урадовская А. В. Интегративная онтогенетически ориентированная психотерапия психогенных непсихотических расстройств : автореф. дис. ... канд. мед. наук : спец. 14.01.06 – Психиатрия / А. В. Урадовская. – М., 2011. – 24 с.
7. Шевченко Ю. С. Современные направления психотерапии детей раннего возраста / Ю. С. Шевченко // Психотерапия сегодня : материалы 3-й Всерос. конф. по психотерапии. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 1999. – С. 319–321.
8. Щербан Т. Д. Психологія навчального спілкування : монографія / Т. Д. Щербан. – К. : Міленіум, 2004. – 346 с.

УДК 159.922.32

О. В. Матласевич

ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

У статті зазначено, що сучасна психологія переживає кризовий період свого розвитку, який переважно зумовлений конфліктом уявлень про природу людини. Обґрунтовано, що виходом із цієї кризи є розвиток християнської психології, яка не заперечує і не протистоїть сучасній академічній психології, а значно доповнює її. Розвиток християнської психології можливий за умови усвідомлення світоглядних традицій нашого народу. Цьому сприятимуть історико-психологічні дослідження.

Ключові слова: християнська психологія, духовність, моральність, історико-психологічні дослідження.

Матласевич О. В. Историко-психологические исследования как основа развития христианской психологии в Украине. В статье отмечается, что современная психология переживает кризисный период своего развития, который преимущественно предопределен конфликтом представлений о природе человека. Автор обосновывает, что выходом из этого кризиса является развитие христианской психологии, которая не отрицает и не противостоит современной академической психологии, а значительно дополняет ее. Развитие христианской психологии возможно при условии осознания мировоззренческих традиций нашего народа. Этому будут способствовать историко-психологические исследования.

Ключевые слова: христианская психология, духовность, нравственность, историко-психологические исследования.

Matlasevych O. V. Historical and Psychological Study as a Basis for the Development of Christian Psychology in Ukraine. The article notes that modern psychology is experiencing a crisis period in its development, largely due to the conflict of ideas about human nature. The author proves that the way out of this crisis is the development of Christian psychology which doesn't deny or contradict modern academic psychology, but significantly complements it. The development of Christian psychology is possible if our people are aware of their world outlook traditions. The historical and psychological study will contribute to this.

Key words: Christian psychology, spirituality, morality, historical and psychological study.

Постановка наукової проблеми та її значення. «У психології довге минуле, але коротка історія», – писав Герман Еббінгауз. Відомо, що психологія як наука виокремилася із філософії наприкінці ХІХ ст. Початково предметом її вивчення була душа, пізніше – свідомість, поведінка, сьогодні – усі форми психічних явищ. На початку ХХ ст. психологія як наука переживала велику кризу, причиною якої вважається суб'єктивізм тогочасних методів дослідження та конфлікт уявлень про природу людини, пов'язаний із розв'язанням основного питання філософії – співвідношення матерії і свідомості, матеріальної і духовної субстанції. Боротьба цих двох протилежних напрямів – ідеалізму і матеріалізму – триває і досі.

Розвиток точних та природничих наук у ХІХ–ХХ ст. надав неабияких переваг матеріалістичним поглядам на природу психічного, і психологія як наука почала розвиватися у контексті природничо-наукових дисциплін – фізіології, медицини, математики. Безумовно, слід віддати належне цьому важливому періоду її розвитку, але водночас потрібно визнати, що таким чином поступово відбулася заміна її предмета – душі – на природничо-науковий підхід до

людини як до об'єкта, речі серед речей. Душа і дух стали розглядатися похідними, вторинними від матеріального (тілесного) світу. Так, І. Ільїн прийшов до таких висновків: «...Розумова наука, не відає нічого, крім чуттєвого спостереження, експерименту та аналізу, є наука духовно сліпа: вона не бачить предмету, а спостерігає одні оболонки його, дотик її вбиває живий зміст предмета, вона застрягає в частинах і шматочках і безсила піднятися до споглядання цілого» [6, 412]. Водночас відомий російський філософ М. О. Бердяєв пише про те, що духовні явища відкриваються інакше, ніж будь-які інші, в тому числі й душевні, що духовний досвід не пізнається через рефлексію душі, і лише духовний досвід може переконати в існуванні духовного досвіду. «Науки про дух тим і відрізняються за своїм характером від наук про природу, що в них потрібна спорідненість і близькість зі своїм предметом. Однак психологія, як наука раціональна, не знає духовної реальності і займається лише реальністю душевною... Духовне життя, як особлива якість життя душевного, зазвичай вислизає від психологічної науки» [1, 47, 50].

Аналіз останніх досліджень. Сучасна психологія, як зазначає А. С. Жаловага, у питаннях проблеми людини ходить ніби по колу і сьогодні знову повертається (на новому, звичайно, рівні) до того, з чого починалася [5]. Усе більше психологів-науковців уважає, що вивчення природи людини, її суті є неповним. Проте якщо здійснити контент-аналіз тематики науково-практичних конференцій з психології за останні 10–15 років, можна спостерігати поворот – якщо не до душі в її повному розумінні, то, принаймні, до духовності, до духовних проявів людини. Такі вітчизняні та зарубіжні психологи, як О. Ф. Бондаренко, М. Й. Боришевський, Б. С. Братусь, Ф. Є. Василюк, Ф. Воган, D. Elkins, Н. І. Жигайло, Д. Зохар, З. С. Карпенко, О. П. Колісник, А. В. Лоргус, В. П. Москалець, Б. В. Ничипоров, M. Nielsen, Г. В. Ожиганова, В. В. Рибалка, І. Д. Пасічник, Е. О. Помиткін, В. Randolph-Seng, М. В. Савчин, В. Д. Шадриков та ін., починають фокусувати свою увагу на аналізі таких складних та унікальних системних об'єктів, як духовність, моральність, милосердя, віра, любов, надія, сенс та призначення життя людини тощо. Вони розглядають людину (не зовсім звично для сучасної психології) як істоту безумовно пов'язану з Богом. Цей зв'язок трансцендентно-іманентний: Бог відкривається людині внутрішньо через її духовність, глибини особистості і людина водночас вибудовує свої взаємини з Ним як своїм творцем і

Особистістю. Такий погляд на людину формує дві лінії аналізу: перша – присвячена усвідомленню наявності образу Божого, що лежить у глибині духовності людини, виділяючи метафізичне ядро особистості та її емпіричне Я (В. В. Зеньковський) чи Я духовне та Я наявне (Т. О. Флоренська); друга – присвячена власне взаєминам людини з Богом і формуванням у неї образу Бога.

Однак наявність духовного начала в людині не для всіх відкрита реальність. Як уже зазначали, усе більше сучасних психологів-науковців схиляється до ідеї про те, що в умовах нашої культури для надання психологічної допомоги потрібно враховувати духовні основи взаємин людини з Богом. Зважаючи на це, виникає потреба розробити концепцію християнсько зорієнтованої психологічної теорії та практики. **Мета статті** – проаналізувати стан та перспективи розвитку християнської психології в Україні, обґрунтовуючи значення історико-психологічних досліджень у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Найбільш поширена сьогодні позиція – це наголошення на значенні так званих загальнолюдських цінностей, тобто цінностей, ідей, притаманних усьому людству. Така цілком слушна позиція, адекватна моральній дії, психологічно та енергетично часто виявляється недостатньою, ніби вторинною щодо духовної сфери. Річ у тім, що будь-яка цінність, перш ніж стати «загальнолюдською», була «індивідуальною», виникла у певній культурі, в неї хтось вірив, за неї хтось страждав, свідчив про неї, її хтось відстоював, часом ціною життя. Щодо цього, на думку В. Х. Манерова, загальнолюдська цінність є «знятим» результатом живого культурного процесу [9]. Духовна сфера є такою, для утримання якої як цілого потрібна напружена, висхідна енергія особистої віри, тієї самої індивідуальної релігії, про яку говорив Е. Фромм. Тому, на нашу думку, ці питання так чи інакше співвідносяться з конкретною мораллю, що робить психологію певною мірою морально зорієнтованою, що, у свою чергу, зумовлює потребу повернутися до поняття душі в її релігійному розумінні.

Ми переконані в тому, що українці постали у християнській культурі (хоч і багаторазово були змушені відмовлятися від неї), тому саме в ній варто шукати наші моральні та психологічні опори й підґрунтя. Зовнішнім вираженням цієї ідеї є розвиток християнської психології як науки. До неї у науковому колі ставляться неодно-

значно, оскільки стосунки між наукою та релігією завжди були складні, а спроби їх поєднати викликають неабиякі методологічні колізії. Проте, як слушно зазначає А. Н. Уайтхед, «...від вирішення питання про відносини між ними нинішнім поколінням залежить подальший хід історії» [11, 450].

Дискусії стосовно цього питання, на думку В. Х. Манерова, є лише наслідком «невідрефлексованої реакції» на сполучення двох слів «християнська» і «психологія» [9]. Християнська психологія сьогодні є складним конгломератом результатів емпірико-теоретичних досліджень і певним варіантом психотерапевтичної практики. Підтвердження цьому можна знайти в численних наукових джерелах: ідеї християнської психології і психотерапії розробляє Ф. Є. Василюк; вони оригінально, сучасно і глибоко відображаються в етичному персоналізмі О. Ф. Бондаренка; психологія католицького напрямку християнства стала основою психотерапевтичного підходу С. А. Черняєвої тощо. Ідеї християнства надихають і багатьох інших сучасних психологів. Як зауважив Ф. Є. Василюк, вітчизняна християнська психологія уже вийшла з періоду дитинства й увійшла до отроцтва [12]. Отже, є всі підстави для виокремлення її як окремої галузі психологічної науки.

Першим, хто дав наукове обґрунтування християнській психології, був відомий російський дослідник Б. С. Братусь [3]. Він вважає, що введення в сучасну психологію релігійного розуміння душі не призведе до підміни її теологією: «Душа в релігійному розумінні не входить, не вміщується у психологію, так само як не розчиняє психологію в собі, релігійно-філософський і конкретно-психологічний рівні не зводяться один до одного, не підмінюються один одним, але їх взаємне визнання, встановлення зв'язку, співвіднесення – умова і форма їх живого відображення» [2, 28].

Б. С. Братусь виділяє три лінії, три варіанти ставлення до проблеми людини:

1) гуманітарна лінія, яка, по суті, не має конкретно-ціннісної точки опори поза самою собою, але покликана розширити можливості свідомості, визволити місце для духовного росту, для саморозвитку, самоактуалізації особистості тощо;

2) лінія моральної психології, яка не замикає особистість у самій собі, не робить її існуючою заради себе самої і свого росту, але дає визначення її сутності, яке виявляється поза розумінням людського

розвитку, для досягнення якого вона є необхідним і унікальним інструментом;

3) лінія християнської психології, яка припускає визнання абсолютних основ моральності, свідому орієнтацію на християнське уявлення про людину, християнське розуміння її сутності і розгляд розвитку як шляху наближення до цього образу (так само, коли йдеться про аномалії, відхилення від християнського шляху, про способи їх корекції) [4].

Вважається, що ці три підходи не протиставляються, а в певному сенсі доповнюють один одного, де наступний базується на попередньому, додаючи новий принцип розгляду, добудовуючи до цілого образу людини. Таким чином, християнська психологія дає можливість дослідити та зрозуміти цілісну природу людини, спрямувати ядро психології у духовну вертикаль, оскільки традиційно в людини завжди виділяли тіло, душу та дух.

Сьогодні, як зазначає В. Х. Манеров [9], на основі накопиченого досвіду емпіричних досліджень приходять розуміння того, що, можливо, кордон між християнською і академічною психологією не настільки жорсткий і непорушний, як здається на перший погляд. Їхнє зближення відбувається при вивченні християнської свідомості й поведінки, при розширенні інтерпретаційних схем, запозиченні їх з релігійної галузі (з богослов'я та християнської антропології). При цьому другий напрям християнської психології має прикладний характер практичної дисципліни і тяжіє до проблем духовного зростання і боротьби з пристрастями. М. Мамардашвілі писав, що є речі, які можна пояснити тільки релігійною мовою, що тільки ця мова описує істини душевного життя [7, 202]. М. О. Бердяєв також писав, що проблема людини може бути цілісно поставлена і вирішена лише у світлі ідеї боголюдини, що для особистості істотним є саме те, що вона передбачає існування «надособистісного» – того, що її перевершує і до чого вона може прагнути. Особистість є ідея Бога, Його задум і завдання. Людина, що складається з душі і тіла, є істота природна. Але дух не є природа» [1].

Отже, основне завдання християнської психології полягає в одухотворенні того образу й поняття про людину, який постає як об'єкт психологічного дослідження. Подібне завдання намагається розв'язати й гуманістична психологія, повертаючи в «бездушевну наукову психологію» душу, але не «дух», тому що такого поняття немає в її

арсеналі. Християнська психологія повертає в наукове розуміння всю тривимірність людини разом з її божественною природою, оскільки, як пишуть, існують духовний розум, духовна воля, духовні почуття [8], духовна особистість, духовна свідомість, духовний досвід, духовне спілкування, духовні здібності тощо [13].

У наш час втрачено істинно християнське розуміння природи людини й психіки. Умовою його повернення, на нашу думку, є осмислення світоглядних традицій нашого народу. Адже, як свідчить історія психології, секуляризованою вона була не завжди [3]. Існує цілий історичний пласт психологічної думки, що визначається релігією і потребує свого засвоєння сучасною наукою.

Осмислення наукової спадщини попередніх поколінь, її ретроспективна рефлексія є необхідною умовою розроблення багатьох проблем сучасної психологічної науки, серед яких однією з провідних і фундаментальних останнім часом є проблема духовності та моральності особистості. Актуальним у цьому аспекті стає звернення до ідей, які розвивали викладачі вищих навчальних закладів України XVI–XVIII ст., зокрема Острозької та Києво-Могилянської академій. Однак низка висунутих ними важливих психологічних ідей і на сьогодні через різні причини залишаються нереалізованими, іноді незаслужено забутими, а така спадщина потребує, безперечно, вивчення для її подальшого розвитку та практичного використання у розв'язанні проблемних питань сучасного етапу розвитку психологічної науки [10].

Наукове дослідження розвитку та становлення християнської психології у вищих навчальних закладах України XVI–XVIII ст., поперше, сприятиме відтворенню справжньої картини становлення й розвитку вітчизняної психології, її зв'язків із національною культурою, із загальноєвропейськими філософськими та соціокультурними тенденціями; по-друге, дасть можливість виявити важливі феномени психічного життя людини в їх генезисі, зародженні, що дасть змогу краще зрозуміти зрілу стадію їхнього розвитку. Згідно з концепцією К. Юнга, психічний світ наших попередників продовжує своє існування в реаліях нашого життя, представлений у культурі, звичаях, віруваннях, менталітеті. Тому, звертаючись до історичних пам'яток, ми отримуємо можливість виявити джерела, експлікувати й дослідити ті феномени психічного життя, які несемо в собі імпліцитно й відтворюємо в різних обставинах, часто не усвідомлюючи їхню природу

і зміст; по-третє, дасть можливість використовувати досвід минулого. Історико-психологічний аналіз сприятиме перетворенню цього процесу у свідомо контрольований і керований, тим самим істотно розширюючи суб'єктивно-особистісний простір людини, збільшуючи її пізнавальні й перетворювально-діяльнісні потенціали у взаємодії зі світом.

Отже, все викладене вище дає підстави для **висновку**, що історико-психологічні дослідження можуть значно доповнити теорію та практику сучасної християнської психології та посприяти її становленню як наукової дисципліни.

Список використаної літератури

1. Бердяев Н. А. О человеке, его свободе и духовности / Н. А. Бердяев // Избранные труды : учеб.-метод. лит. для вузов и школ / Н. А. Бердяев. – М. : Изд-во МПСИ, 1999. – 312 с.
2. Братусь Б. С. К проблеме человека в психологии / Б. С. Братусь // Вопр. психологии. – 1997. – № 5. – С. 26–34.
3. Братусь Б. С. Начала христианской психологии / Б. С. Братусь. – М. : Наука, 1995. – 236 с.
4. Братусь Б. С. Психология. Нравственность. Культура / Б. С. Братусь. – М. : Роспедагенство, 1994. – 262 с.
5. Жаловага А. С. Християнська мораль, віра, психологія: точки перетину / А. С. Жаловага // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка / [редкол. : П. Ю. Саух (голов. ред.) та ін.]. – Житомир : ЖДУ, 2005. – Вип. 20. – С. 32–35.
6. Ильин И. А. О русской идее / И. А. Ильин // Русская идея / сост. М. О. Маслов. – М. : [б. и.], 1992.
7. Мамардашвили М. К. Психологическая топология пути / М. К. Мамардашвили. – СПб. : [б. и.], 1997. – 556 с.
8. Манеров В. Х. Духовность человека как ценность и предмет христианской психологии / В. Х. Манеров // Диалог отечественных светской и церковной образовательных традиций. – СПб. : [б. и.], 2004. – С. 274–282.
9. Манеров В. Х. О методологии христианской психологии [Электронный ресурс] / В. Х. Манеров. – Режим доступа : <http://www.portal-slovo.ru>
10. Матласевич О. В. Роль історико-психологічних досліджень у вирішенні актуальних соціально значимих проблем / О. В. Матласевич // Наук. зап. Сер. : Психологія і педагогіка. – Острог : [б. в.], 2012. – Вип. 19.
11. Уайтхед А. Н. Избранные работы по философии : пер. с англ. / А. Н. Уайтхед ; сост. И. Т. Касавин ; общ. ред. и вступ. ст. М. А. Кисселя. – М. : Прогресс, 1990. – (Философская мысль Запада).
12. Христианская психология // Моск. психотерапевт. журн. – 1997. – № 4. – Спец. вып.
13. Шадриков В. Д. Духовные способности / В. Д. Шадриков. – М. : [б. и.], 1996. – 102 с.